

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСЬКИХ КАС ДРІБНОГО КРЕДИТУ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Незважаючи на значний розвиток вітчизняного законодавства, багато аспектів діяльності небанківських кредитних установ досі залишаються належним чином не врегульованими. Водночас історичний досвід функціонування системи установ дрібного кредиту, що сформувалася у Російській Імперії на початку ХХ століття, до складу якої входила і Україна, може мати суттєве значення для формування як сучасного вітчизняного банківського законодавства, так і системи кредитної кооперації в Україні.

Земські каси дрібного кредиту (далі - каси) були однією з організаційно-правових форм дрібного кредиту, загальні питання діяльності яких регулювалися Уставом Кредитним Зводу Законів Російської Імперії (далі – Устав Кредитний).

Загальне завідування справами дрібного кредиту здійснювалося Міністром Фінансів, Державним банком та утвореним при цьому банку Управлінням справами дрібного кредиту (далі - Управління), що мало відповідні територіальні відділення на місцях.

Згідно зі статтями 103 і 104 Уставу Кредитного створення та порядок діяльності установ дрібного кредиту визначалися зразковими статутами, що видавалися Управлінням та передбачали: порядок формування основного капіталу; перелік дозволених операцій; порядок визначення розміру наданих позик, порядок їх видачі та повернення, а також допущення пільг при стягненні прострочених платежів; способи забезпечення позик; умови прийому та видачі вкладів та нарахування на них відсотків; граничний розмір зобов'язань установ (за вкладами та позиками); способи відновлення запасного і спеціального капіталів та їх призначення; загальні основи ведення бухгалтерії та звітності та порядок їх перевірки, а також розподіл прибутку та покриття збитків; порядок зберігання грошових сум та цінностей; склад правління та спосіб його формування, а також обов'язки окремих його органів; порядок закриття установ та ліквідація їх справ [3].

Земські каси дрібного кредиту почали створюватись і діяти при земствах у межах відповідних повітів і губерній після революції 1905-1907 року у зв'язку із розвитком товарно-грошових відносин і ліквідацією общинного землеволодіння на підставі Закону по дрібний кредит від 7 червня 1904 року. Загаданий закон надав органам місцевого самоврядування (земствам) право створювати каси дрібного кредиту на підставі зразкових статутів без дозволу губернського комітету у справах дрібного кредиту, однак із повідомленням останнього про їх відкриття. Зразковий статут земських кас дрібного кредиту (далі – Статут) був затверджений Міністром Фінансів Російської Імперії 14 червня 1906 року.

Основною метою створення кас було сприяння діяльності та придбанню знарядь праці сільськогосподарськими товаровиробниками, землеробами, ремісникам і промисловцями, їх об'єднаннями, а також волосними, сільськими і станичними товариствами і селянськими товариствами шляхом: а) постачання на банкових основах названих осіб необхідними для того грошовими коштами, та прийняттям на себе посередництва за їх оборотами; б) сприяння створеним для того установам дрібного кредиту. Відповідно до статті 15 Статуту основний капітал земських кас формувався за рахунок самих земств, приватних пожертвувань, а також коштів утвореного казною фонду дрібного кредиту[1].

Земські каси дрібного кредиту здійснювали операції на підставі та у порядку, передбаченому у Статуті, із урахуванням указівок відповідного земства. Основною операцією, яку здійснювали каси, була видача позик. Відповідно до Статуту касам дозволялось видавати позики на умовах особистої довіри, на умовах поручительства та під заставу сільськогосподарської продукції та інвентарю. Граничний розмір позики одній особі міг бути не більше 300 руб., а позик, забезпечених заставою, – не більше 1000 руб. Максимальний розмір позики колективному позичальнику встановлювався з розрахунку того, що на долю кожного з учасників позики припадало не більше ніж це встановленого для позик одній особі відповідного виду.

Іншою операцією, що здійснювали каси, був прийом строкових та безстрокових (поверталися на вимогу вкладника) іменних вкладів, а за умови отримання особливого дозволу земства – прийом вкладів на поточні рахунки. Відповідно до п.25 Статуту розмір вкладу та рахунки зберігалися в таємниці від сторонніх осіб і могли бути розкриті не інакше, аніж на обґрунтовану законом вимогу урядової або судової влади [1].

Особливою функцією каси було сприяння установам дрібного кредиту. Зокрема, каси могли постачати установи дрібного кредиту оборотними засобами, відповідно до їх статутів, для чого видавати їм строкові позики та відкривати поточні рахунки, а також видати позики для формування основних капіталів цих установ.

На кінець 1914 року у Російській імперії функціонували 158 земських кас дрібного кредиту. Аналіз їх організаційно-правової форми та видів діяльності дає змогу зробити висновок про те, що вони, по суті, були банками. Свідченням цього є також реорганізація в Українській Державі Гетьмана Павла Скоропадського земських кас дрібного кредиту у земські банки, які мали забезпечувати фінансову основу земств, здійснювати кредитування установ дрібного кредиту, розміщених на відповідній території та координувати їх діяльність [2]. Крім того, земським банкам було дозволено здійснювати всі види банківських операцій, у тому числі розрахунки з акредитивом та інкасо.

Література

1. Образцовый устав земских касс мелкого кредита, утвержденный Министром Финансов 14 июня 1906г. // ДАХО. – Ф.365. – Оп.1. – Спр. 1 Переписка об открытии 6 ноября 1906 года губернской и уездной кассы мелкого кредита. Уставы и правила земских касс. – Лист. 13-13 ж зв.
2. Постановление по вопросу о реорганизации Земского мелкого кредита в Земские банки и об устройстве Центрального земского банка, принятое на совещании в Киевском Товариществе Западных Земств 10-12 сентября 1918 г. в г. Киеве // ДАХО. – Ф.365. – Оп.1 – Дело. 53. Циркуляры и сведения к руководству (4 декабря 1914 г. – 12 сентября 1918 года). – Лист. 104-106.
3. Свод законов Российской Империи [Электронный ресурс] ... – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM): зв., цв.; 12 см – Прил.: Книга четвертая, Том XI, ч. I–XII. (Устав Кредитный) [Текст]=Svod_Book3_Tom8_part2 / сост. КонсультантПлюс: Высшая школа. Учебное пособие.